

TEORIA I PRAKTYKA ANDRAGOGICZNA ZA GRANICĄ

Anna Marianowska

POMIĘDZY ADOLESCENCJĄ A DOROSŁOŚCIĄ – KONCEPCJA *EMERGING ADULTHOOD* JEFFREYA J. ARNETTA

Słowa kluczowe: emerging adulthood, wschodząca dorosłość, wyłaniająca się dorosłość, okres rozwojowy, periodyzacja cyklu życia ludzkiego, młodzi dorośli, wczesna dorosłość, zadania rozwojowe, odraczenie dorosłości.

Streszczenie: W artykule podjęte zostały rozważania dotyczące zjawiska przesuwania w czasie ról i zadań podejmowanych przez młodych ludzi w kontekście przemian o charakterze cywilizacyjno-kulturowym. Zaprezentowany został nowy, powstały na skutek wspomnianych zmian, etap w rozwoju człowieka określany przez autora koncepcji Jeffreya J. Arnetta – *emerging adulthood*. W tekście przeanalizowane zostały najważniejsze elementy *wschodzącej dorosłości* w odniesieniu zarówno do społeczeństwa amerykańskiego, jak również w stosunku do społeczności młodych Polaków.

Zjawisko odraczenia dorosłości obserwowane jest i opisywane w literaturze przedmiotu od połowy lat 70. w różnych krajach, zwłaszcza Europy Zachodniej, Kanady czy Stanów Zjednoczonych. W Polsce nasiliło się pod koniec lat 80. w następstwie różnych czynników, głównie o charakterze społeczno-polityczno-gospodarczym. Zagadnieniu temu poświęcono wiele uwagi zarówno w literaturze andragogicznej, psychologicznej i socjologicznej, jak również w opracowaniach statystycznych. Wyniki badań wskazują, iż młodzi ludzie coraz później decydują się na podejmowanie zadań i ról wynikających z dorosłości¹, takich jak

---

¹ W artykule nie poddaję analizie pojęcia dorosłość. Pojęcie dorosłości traktuję jako etap rozwoju osobniczego jednostki związany z podjęciem i pełnieniem ról i zadań, które społeczeństwa przypisują ludziom dorosłym, za czym jednak stoi prawna, ścisła granica wiekowa wyznaczana w różnych państwach świata zazwyczaj pomiędzy cztertnastym a dwudziestym pierwszym rokiem życia. Miarą dorosłości w tak rozumianym, prakseologicznym ujęciu (Urbański 1986) jest goto-

zawieranie związków małżeńskich, rodzicielstwo czy podejmowanie stałej pracy zawodowej. Granica wiekowa między okresem adolescencji a wczesną dorosłością nieustannie przesuwana się w kierunku trzydziestego roku życia. Zachowania młodych ludzi, których strategie życiowe przybierają charakter wyraźnie moratoryjny mają w opinii wielu społeczności wydźwięk pejoratywny. Zwłaszcza przez starsze pokolenia zjawisko odraczania dorosłości spostrzegane jest najczęściej przez pryzmat egoizmu, niedojrzałości, braku umiejętności kierowania własnym życiem, określane jako boomerang, grappling generation, Generation Me (Twenge 2006, Trzaskowski, Donnellan 2010), Pokolenie X, Y, Z (Arnett 2000a, Strauss i in. 2000), boomerang kids, mammoni kids (Czerka 2005), kidults, adultescents (Brzezińska i in. 2011) czy też kolokwialnie i często bezzasadnie nazywane syndromem Piotrusia Pana (Kiley 2007). Nawet w tych społeczeństwach europejskich, gdzie istnieje czasowa akceptacja dla podejmowania w późniejszym czasie zadań i ról społecznych proces ten nazywany jest „odraczaniem dorosłości” (Sińczuch 2002), a tym samym jego konotacja ma charakter negatywny.

Czy jednak powinniśmy przyglądać się temu procesowi wyłącznie przyjmując postawę krytyczną? Może warto zwrócić uwagę na kwestie, które powodują, że zmiana zachowań w życiu młodych ludzi jest czymś naturalnym i stała się niejako konsekwencją zastanej rzeczywistości wymagającej zarówno od społeczeństwa, jak i od jednostki coraz większej samodzielności i refleksyjności? Wydaje się, że trwające od trzech, a w niektórych krajach nawet czterech dekad zjawisko przesuwania granic wiekowych w związku z podejmowaniem dorosłości powinno zacząć być postrzegane także w innym wymiarze. Współcześnie mamy bowiem do czynienia prawdopodobnie nie tylko z samym zjawiskiem, momentem przejścia, krótkim interludium pomiędzy dorastaniem a dorosłością, lecz z fazą, okresem rozwojowym trwającym niejednokrotnie prawie dziesięć lat życia, który choć jeszcze nie jest obecny we wszystkich społeczeństwach, dotyczy coraz większych grup społecznych.

W literaturze odnaleźć można wiele koncepcji rozwojowych, powstałych w minionym stuleciu, w których poszczególne etapy dorosłości zostały wyraźnie zdefiniowane. Wraz z nimi powstały tradycyjne kryteria dorosłości przypisane do realizacji dla poszczególnych grup wiekowych. Wydaje się jednak, że współcześnie kryteria te powinny zostać poddane rewizji, podobnie jak rozmyśla się klarowność granic wyznaczających sam rytuał przejścia do okresu dorosłości. Celem artykułu jest zaprezentowanie koncepcji *wschodzącej (wylaniającej się) dorosłości*²

---

wość jednostki do podejmowania i zdolność do pełnienia coraz większej liczby zadań, ról i funkcji społecznych. W ten sposób traktowane, obiektywne pojęcie dorosłości zawiera najbardziej popularne wskaźniki, takie jak: opuszczenie domu rodzinnego i założenie własnego gospodarstwa domowego, zakończenie edukacji formalnej, zawarcie związku małżeńskiego lub zbudowanie trwałego związku partnerskiego, rodzicielstwo, podjęcie stałej i realizowanej w pełnym wymiarze czasu pracy aktywności zawodowej (Fadjukoff 2007, za: Brzezińska i in. 2011).

² Emerging adulthood można tłumaczyć jako wschodząca lub wylaniająca się dorosłość, dlatego też terminy te stosuję zamiennie.

(*emerging adulthood*) Jeffrey'a J. Arnetta, a także przedstawienie zjawiska odraczenia dorosłości w kontekście dostosowania się do naturalnej konsekwencji zmian zachodzących w społeczeństwach rozwijających się i uprzemysłowionych.

Wschodząca dorosłość – założenia

Koncepcja J.J. Arnetta zaczęła się kształtować przeszło dwanaście lat temu, kiedy to autor zaproponował nowy okres rozwojowy pomiędzy adolescencją a wczesną dorosłością, przypadający mniej więcej na lata pomiędzy 18 a 25/29³ rokiem życia (Arnett 2000b, Arnett 2004). Termin „emerging adulthood” był wówczas „zarezerwowany” przez autora wyłącznie dla pewnych kultur w społeczeństwie amerykańskim charakteryzujących się wysokim odsetkiem osób podejmujących edukację na poziomie wyższym oraz dosyć późno zawierających związki małżeńskie i decydujących się na pierwsze dziecko – były to osoby przed trzydziestym rokiem życia lub nawet starsze. W ciągu ostatniej dekady koncepcja J.J. Arnetta znacząco się rozwinęła. Na podstawie badań przeprowadzonych w różnych regionach świata: Azji, Północnej i Południowej Ameryce oraz w Europie można wnioskować, że *wschodząca dorosłość* staje się wspólnym etapem w życiu wielu młodych ludzi. Uzyskane wyniki nie są pełne, dlatego też głębokie zrozumienie różnic rozwojowych osób zamieszkujących różne regiony świata wymaga z całą pewnością przeprowadzenia badań na szeroką skalę.

Zgodnie z założeniami teorii nowy okres rozwojowy – *wylaniająca się dorosłość* – rozpoczął się około pół wieku temu w społeczeństwach uprzemysłowionych. Jeszcze w tym czasie wkraczający w lata dwudzieste swojego życia ludzie mieli wyraźnie określoną wizję swojej przyszłości, stosunkowo wcześniej dokonywali trwałych i poważnych wyborów życiowych. Średnia wieku zawierania związków małżeńskich w tych krajach przypadła na wiek 21–23 lata. Większość młodych małżonków niedługo później opiekowała się nowo narodzonym dzieckiem (najczęściej w rok po zawarciu związku małżeńskiego) lub w krótkim czasie planowała potomstwo. Osoby te najczęściej miały już za sobą etap edukacji formalnej lub zbliżały się do jej zakończenia, posiadały stałą pracę lub zajmowały się wychowywaniem dzieci (Arnett 2011). Ich współcześni rówieśnicy funkcjonują dziś w zgoła odmienny sposób. Coraz więcej czasu poświęcają na zdobywanie wykształcenia i poszukiwania związane ze zdobyciem satysfakcjonującej

³ J.J. Arnett przyjmuje, że okres *emerging adulthood* jest typowy dla osób w wieku 18–25 lat, a nawet 29 lat. Zdaniem autora trudno wyznaczyć dokładne granice tego etapu rozwojowego, ponieważ u różnych osób kończy się on w różnym wieku. Autor podkreśla ponadto, że w niektórych przypadkach jednostki mogą dokonać przejścia od *wschodzącej dorosłości* do wczesnej dorosłości w różnym czasie, w związku z podjęciem różnego rodzaju zobowiązań, np. rodzicielstwa w wieku 23 lat, trwałego związku partnerskiego w wieku 28 lat, rozpoczęcia pracy w stałym wymiarze czasu w wieku 33 lat. Niektóre jednostki mogą też nigdy nie doświadczyć etapu *wschodzącej dorosłości*, przechodząc od razu do etapu wczesnej dorosłości, na przykład w sytuacji, kiedy zostaną rodzicami w okresie adolescencji.

i wysoko płatnej pracy, a plany matrymonialne i rodzicielskie odkładają na kilka następnych lat. Wprawdzie wielu z nich podejmuje pracę zawodową, niemniej jednak rzadko się zdarza, by miała ona być docelowym źródłem satysfakcji zawodowej. Częściej związana ona jest z możliwością zarabiania pieniędzy z przeznaczeniem ich na doksztalcanie, zaspokajanie własnych potrzeb, usamodzielnienie się po wyprowadzeniu z domu rodzinnego itp. Podobnego charakteru nabierają także związki partnerskie. Dwudziestolatkowie angażują się w krótko- i długotrwałe związki wielokrotnie bez potrzeby zawierania małżeństwa czy posiadania dzieci. Obserwując dzisiejszych dwudziestolatków, można stwierdzić, że ich droga do dorosłości jest długa, kręta i wyboista. J.J. Arnett podkreśla, iż etap *wyłaniającej się dorosłości* nie jest wyłącznie przedłużającym się okresem adolescencji, ponieważ w znacznym stopniu różni się od niego chociażby pod względem niezależności od kontroli rodzicielskiej. Nie jest on również etapem wczesnej dorosłości, ponieważ oznaczałoby to, że został on osiągnięty, czego wymiernym efektem byłoby na przykład posiadanie rodziny lub zawarcie związku małżeńskiego (Arnett 2011)⁴.

W związku z powyższym nasuwają się następujące pytania: Czym właściwie jest *wschodząca dorosłość* i jakie cechy decydują o traktowaniu jej jako okresu rozwojowego? Czy wydłużający się etap wkraczania w dorosłość jest efektem braku dojrzałości i oporu względem podejmowania dorosłych zobowiązań, czy też wynika z innych przyczyn świadczących raczej pozytywnie niż negatywnie o młodych ludziach? Odpowiedzi na postawione pytania postaram się przedstawić na podstawie pięciu głównych cech charakterystycznych dla koncepcji rozwojowej *emerging adulthood*, które autor określił jako:

1. Okres poszukiwania tożsamości,
2. Okres niestabilności,
3. Wiek koncentracji na sobie i na własnych potrzebach,
4. Okres bycia pomiędzy (*in-between*) adolescencją i wczesną dorosłością,
5. Wiek możliwości.

Okres poszukiwania tożsamości

Proces formowania tożsamości rozpoczyna się w okresie adolescencji, natomiast kończy się w momencie osiągnięcia przez jednostkę dojrzałości psychicznej umożliwiającej jej osiągnięcie stanu niezależności społecznej (Myers 2003). Zgodnie z koncepcją Jamesa E. Marcii przyjmuje się, że kształtowanie tożsamości przebiega dwuetapowo. Pierwszy etap ukierunkowany jest na podejmowanie poszukiwań i eksperymentów dotyczących zarówno samego siebie, zasobów otoczenia, jak również relacji z innymi ludźmi. Podstawowe zadania, jakie się z nią wiążeją dotyczą uzyskania odpowiedzi na pytania: Kim jestem i kim chcę

⁴ Według J.J. Arnett'a okres wczesnej dorosłości przypada obecnie na lata pomiędzy 30 a 45 rokiem życia (Arnett 2012).

być? Czego oczekuję od życia i od ludzi, którzy mnie otaczają? Jaką drogą chcę zmierzać w swoim życiu? Młodzi ludzie w tym okresie nawiązują wiele bliższych i dalszych relacji interpersonalnych, rozwijają kierunki własnych zainteresowań związanych z przyszłą pracą zawodową. Poznawanie i testowanie pozwala w drugim etapie formowania tożsamości na podjęcie przez jednostkę dojrzałych wyborów, decyzji, zobowiązań związanych z dorosłym życiem wraz z towarzyszącymi im konsekwencjami (Marcia 1980). Niezbędną koniecznością prawidłowego przebiegu procesu konstruowania tożsamości jest jednakże pozostawienie jednostce czasu oraz społeczna zgoda na jej samodzielną aktywność. Ten moment w życiu określany jest za Erikiem Eriksonem mianem moratorium psychospołecznego (Bardziejewska 2005) i jest on „długotrwałym” przechodzeniem kryzysu – *kształtowanie tożsamości versus pomieszenie ról*. Jednakże, jak podkreślał to Erikson już ponad pół wieku temu, moratorium psychospołeczne jest zjawiskiem typowym dla społeczeństw uprzemysłowionych, w których młodzi ludzie potrzebują znacznie więcej czasu na poszukiwanie tożsamości. Wydaje się, że wielu dzisiejszych dwudziestolatków znajduje się obecnie właśnie na etapie poszukiwań, odkrywania samych siebie i drogi życiowej, co, jak zaznacza J.J. Arnett, dowodzi, iż wprawdzie poszukiwanie tożsamości rozpoczyna się w okresie dojrzewania⁵ (czyli pomiędzy 10 a 18 rokiem życia), jednakże osiągnięcie tożsamości przypada właśnie na lata wschodzącej dorosłości czyli pomiędzy 18 a 25/29 rokiem życia. J.J. Arnett zaznacza ponadto, iż w porównaniu z okresem dojrzewania jest to działanie świadome. *Wschodzący dorośli* stali się już – przynajmniej w pewnym stopniu – niezależni od rodziców, ale kwestie poważnych związków partnerskich zwieńczonych małżeństwem i podjęcie stałej pracy zawodowej są jeszcze przed nimi. Ich poszukiwania wydają się jednak bardziej świadome i skoncentrowane na tożsamości (Arnett 2004). Z kolei związki intymne nastolatków – zdaniem J.J. Arnett’a – mają charakter niepewny i przemijający. W przypadku osób znajdujących się w okresie *wyłaniającej dorosłości* poszukiwania w miłości wydają się angażować głębszy poziom intymności i zmierzają do uzyskania odpowiedzi na pytania: Jakim człowiekiem jestem? Jakie cechy powinna posiadać osoba, z którą zdecyduję się związać na całe życie? Podobne ukryte pytania wydają się dotyczyć odkrywania siebie w kwestii możliwości edukacyjno-zawodowych: W wykonywaniu jakiej pracy jestem lub mogę być dobry? Jaki rodzaj stałej pracy będzie dla mnie najbardziej satysfakcjonujący? Jakie są moje szanse na znalezienie pracy w tym obszarze, który najbardziej by mi odpowiadał? (Arnett 2004). Oczywiście poszukiwania osób znajdujących się w okresie *wschodzącej dorosłości*

⁵ Wyniki badań psychologów wskazują, że kształtowanie tożsamości przebiega głównie w okresie dorastania, jednakże samo osiągnięcie tożsamości rzadko zdarza się w tym okresie, a zatem można przyjąć, że kontynuacja rozwoju tożsamości następuje wśród dwudziestolatków. Należy w tym miejscu jednakże podkreślić, że w literaturze można odnaleźć opracowania ukazujące kształtowanie tożsamości jako proces, który nie jest do końca ustalony. Zmienia się on bowiem pod wpływem doświadczeń jednostki na różnych etapach dorosłego życia (Waterman 1999, Bosma, Kunnen 2001, za: Brzezińska i in. 2011).

często związane są z doświadczeniem niepowodzenia lub rozczarowania, jednakże służą one zrozumieniu samych siebie. Młodzi integrują osobiste doświadczenia z różnych dziedzin życia, zdobywając tym samym wiedzę, kształtując własny poziom wartości, poziom aspiracji życiowych i filozofię życia, co z kolei pozwala im połączyć wartości osobiste ze społecznymi (Turner, Helms 1999 za Marciniak 2011).

Przełamywanie kryzysu tożsamościowego jest dla młodych ludzi jednym z najważniejszych zdarzeń życiowych i może odbywać się przez wiele lat. Proces ten rozpoczyna się w okresie adolescencji, nie ma jednak stuprocentowej pewności, że kończy się on na etapie wschodzącej dorosłości. Osiągnięcie tożsamości dojrzałej może bowiem nastąpić dopiero po zakończeniu moratorium psychospołecznego, kiedy to jednostka przyjmie wyraźne zobowiązania odnośnie tego kim chce być, jaka chce być i co chce w życiu osiągnąć. Tożsamość dojrzała pozwoli jej wówczas na bycie wierną sobie, zdolną do trwałych i satysfakcjonujących zobowiązań życiowych w sferze osobistej, zawodowej, a także w sferze wyznaczanych wartości. Koncepcja J.J. Arnetta otwiera szerokie pole badawcze w tym zakresie.

Wiek niestabilności

Duża intensywność działań ukierunkowanych na testowanie siebie w różnych sferach życia związana jest także z brakiem stabilności, jaki im towarzyszy. Po przekroczeniu dwudziestego roku życia młodzi ludzie zaczynają odczuwać silną presję ze strony otoczenia w odniesieniu do własnych planów na przyszłość. W wieku dwudziestu kilku lat mają już świadomość, iż plan ten powinien być wyraźnie skryształizowany – powinien być planem przez wielkie „P” – jednakże, jak podkreśla Arnett, poszukiwanie własnej drogi życiowej związane jest ze zmianami, które stają się niejako naturalną konsekwencją ich poszukiwań. Rozpoczęte w tym czasie studia, praca zawodowa, związek intymny mogą przynieść rozczarowanie i zmusić młodych ludzi do modyfikacji własnych planów. Podejmowanie nowych wyzwań, rozszerzanie dotychczasowych aktywności czy też poszukiwanie odpowiedniego partnera zmierza ku lepszemu poznaniu samych siebie oraz budowaniu własnej przyszłości. Wielu młodych ludzi odczuwa jednak w tym czasie niepokój związany z brakiem stabilności. Według J.J. Arnetta w okresie adolescencji mieli oni przynajmniej pewność, co czeka ich w ciągu najbliższych dni, tygodni, miesięcy. Natomiast okres *emerging adulthood* takiej pewności nie daje. Co więcej staje się nowym źródłem zakłóceń, z którymi muszą sobie radzić. Odnosząc się do przedstawionych założeń autora, nietrudno zgodzić na taką interpretację problemów występujących w okresie wschodzącej dorosłości. Nie sposób jednakże pominąć innych faktów, które ów brak stabilności pogłębiają. Istnieje co najmniej kilka powodów, dla których można przypuszczać, że młode pokolenie Polaków boryka się z tymi samymi problemami, co społeczeństwa zachodnie. Jednym z nich była

zmiana systemowa i urynkowanie edukacji, innym – otwarcie na globalne rynki światowe, które spowodowało gwałtowne przyspieszenie przemian kulturowych. Kolejne zmiany spowodowane były reformą szkolnictwa wyższego przeprowadzoną w ostatnich latach, która umożliwiła młodym osobom studiowanie kilku (czasami zupełnie różnych) kierunków studiów np. na poziomie licencyjnym. Dzisiejsi dwudziestolatkowie, borykając się z wieloma problemami eksperymentują w wielu obszarach życia, co szczególnie zauważalne jest w edukacji, pracy zawodowej i życiu osobistym. Fakt nieustających zmian w projekcji własnego życia związany jest z funkcjonowaniem w społeczeństwie ryzyka, w którym zmiana ma charakter wszechobecny. Jak pisze Zbyszko Melosik, *ma się wrażenie, że „teraźniejszość” wyparowuje już w momencie, w którym się pojawia, a przeszłość istnieje jedynie jak(o) wysuszone kwiaty w książce na górnej półce naszej biblioteczki. Świat pędzi do przodu, a my razem z nim* (Melosik 2005, s. 16). Współcześni dwudziestolatkowie nie mają praktycznie szans na stabilność. Ich podstawowym zadaniem staje się ocena ryzyka, traktowanego jako element rozwoju (Giddens 2006, Giddens 2009, Beck 2004). Podejmowanie różnego rodzaju działań i wprowadzanie korekty w istniejące już plany staje się podstawą konstruowania refleksyjnej i aktywnej biografii każdego człowieka. Efektem tego typu działań staje się ponadto eliminowanie zachowań tradycyjnych, zgodnych z obowiązującą konwencją społeczną, co z kolei skutkuje brakiem wyraźnych norm moralnych, poczuciem osamotnienia, niepewnością, lękiem i zwątpieniem (Szafranec 2011). Jeśli do wymienionych problemów dodać trudną sytuację gospodarczą państw znajdujących się w dobie kryzysu, problemy z uzyskaniem satysfakcjonującej i dobrze płatnej pracy, rosnące zapotrzebowanie na wykształconych specjalistów i dużą konkurencyjność na rynku pracy manifestującą się egoizmem w gromadzeniu doświadczeń zawodowych (i niechęć do dzielenia się nimi), wysokie koszty utrzymania i edukacji, a także brak wsparcia ze strony państwa, to można śmiało stwierdzić, że niepewność i brak stabilności staje się obecnie udziałem coraz większej liczby młodych ludzi w Polsce i wielu regionach świata.

Wiek koncentracji na sobie i na własnych potrzebach

Jednym z założeń, które przyjął J.J. Arnett w celu wyróżnienia *wylaniającej się dorosłości* jako okresu rozwojowego, jest koncentracja na sobie i zaspokajaniu własnych potrzeb. Autor twierdzi, że na żadnym innym etapie życia skupienie na sobie nie jest tak powszechne, jak wśród osób pomiędzy 19 a 29 rokiem życia. Jako przykład podaje on etap dzieciństwa i dojrzewania, które wprawdzie również charakteryzują się centralizacją potrzeb, jednakże J.J. Arnett podkreśla, iż okres *emerging adulthood* różni się od pozostałych w znaczny sposób. W zasadzie każde dziecko czy też nastolatek mają w swoim najbliższym otoczeniu rodziców, opiekunów i nauczycieli. Decyzje dotyczące ich własnego życia stają się tym

samym podporządkowane zasadom i wzorom zachowań obowiązującym w domu i w szkole, a przeciwstawianie się im związane jest z dezaprobatą. Większość rodziców i nauczycieli nadzoruje, monitoruje i wyznacza standardy zachowań dzieci i młodzieży, a tym samym nie są oni w stanie w swoim działaniu myśleć wyłącznie o sobie. Z kolei, jak zaznacza J.J. Arnett, trzydziestolatkowie funkcjonują już zupełnie inaczej. Po 30 roku życia większość młodych dorosłych zawarło związki małżeńskie, doczekało się potomstwa, posiada stałą pracę. W życiu trzydziestolatków znajduje się znacznie mniej miejsca na myślenie wyłącznie o sobie. Obciążeni wychowywaniem dzieci, troską o poprawność relacji ze współmałżonkiem, funkcjonują w nowym gospodarstwie domowym w oparciu o nowe zasady i normy. Podobnie jest w pracy. Młodzi dorośli, mając na uwadze własną karierę zawodową, inne niż w wieku dwudziestu lat zobowiązania finansowe funkcjonują według innych życiowych priorytetów. Według autora *wylaniający się dorośli* w szczególnie sposób koncentrują się na sobie. Dotyczy to zarówno tych dwudziestolatków, którzy wyprowadzili się już z domu – co w przypadku społeczeństwa amerykańskiego jest znacznie częstsze niż na przykład w Polsce ze względu na większe możliwości znalezienia pracy i zapewnienia sobie warunków bytowych przez młodych ludzi – jak również tych, którzy jeszcze w nim pozostają. *Wschodzących dorosłych* charakteryzuje poczucie niezależności i chęć podejmowania samodzielnych decyzji dotyczących wyłącznie własnego życia. Jest to związane zarówno z osiągnięciem pełnoletności i pewnego rodzaju poczuciem wolności, jakie temu towarzyszy, ale także z osiągnięciem samodzielności finansowej związanej z posiadaniem pracy. Młodzi samodzielnie rozwiązują dylematy dotyczące własnego życia osobistego, edukacji, pracy. Samowystarczalność i samodzielność stanowi o umiejętności radzenia sobie w przyszłości, a także nawiązywaniu trwałych relacji z innymi ludźmi. Nawet jeśli potrzebują oni wsparcia ze strony rodziców lub przyjaciół, to i tak ostatecznie sami decydują, czego tak naprawdę chcą. J.J. Arnett sygnalizuje, iż cecha *wylaniającej się dorosłości*, jaką jest koncentracja na sobie nie ma wydźwięku negatywnego. Jest ona typowa dla wieku, normalna, naturalna i ma charakter tymczasowy przed rozpoczęciem dorosłego życia. Służy ponadto lepszemu zrozumieniu siebie oraz sprecyzowaniu oczekiwań względem przyszłości, rozwijaniu wiedzy i umiejętności na temat codziennego życia. Innymi słowy można powiedzieć, że jest ona jedną z fundamentalnych cech wylaniającej się dorosłości (Arnett 2004).

Okres bycia pomiędzy (*in-between*) adolescencją i wczesną dorosłością

Wyniki badań uzyskane w różnych regionach świata wskazują (Arnett, Tanner 2006; Arnett 2011), że to, co czują wschodzący dorośli, to bycie „w zawieszaniu” – nie są oni ani młodzieżą, ani dorosłymi. Można stwierdzić, że są na drodze ku dorosłości, ale jeszcze w okresie dorosłości się nie znajdują. Według J.J. Arnetta

60% osób znajdujących się w wieku 18–25 w odpowiedzi na pytanie „Czy uważasz, że jesteś osobą dorosłą?” zgłasza „tak i nie” (Arnett 2004, s. 14). Po przekroczeniu trzydziestego roku życia, a niejednokrotnie jeszcze przed nim większość Amerykanów czuje, że osiągnęło zdecydowanie wiek dorosły, ale nawet wtedy, około 30%, nadal czuje się „pomiędzy”⁶. Postrzeganie siebie jako osoby dorosłej zmienia się dopiero przed przekroczeniem czterdziestego roku życia. U czterdziesto i pięćdziesięciolatków poczucie niejednoznaczności zanika praktycznie zupełnie i stan „bycia dorosłym” jest już dobrze znany. Powody, dla których tak wielu *dorośli wschodzący* czuje się pomiędzy adolescencją (kiedy to większość ludzi mieszka w domu swoich rodziców i uczęszcza do szkoły średniej) a wczesną dorosłością (kiedy większość ludzi zawiera związki małżeńskie, podejmuje się pełnienia roli rodziców i odnalazło się na wybranej przez siebie ścieżce zawodowej) wynikają z kryteriów, które uważają oni za najważniejsze dla dorosłości, a które dotyczą: odpowiedzialności za siebie, podejmowania samodzielnych decyzji i osiągnięcia niezależności finansowej. Wszystkie trzy kryteria mają charakter przyrostowy i stopniowalny. Nie pojawiają się równocześnie w tym samym czasie u wszystkich osób. W związku z tym niektórzy *dorośli wschodzący* zaczynają czuć się dorosłymi od czasu do czasu, osiągając na przykład pełnoletniość, zyskując samodzielność finansową lub podejmując samodzielnie decyzje. Rzadko jednak czują się w pełni dorosłymi nawet w wieku powyżej dwudziestu pięciu lat i później. W czasie, kiedy wymienione trzy kryteria podlegają jeszcze procesom rozwojowym *wylaniający się dorośli* mają poczucie zawieszenia pomiędzy dorastaniem a dorosłością. Pewność, że stali się dorośli uzyskują oni w momencie, kiedy stają się odpowiedzialni za siebie, podejmują samodzielnie decyzje i są niezależni finansowo.

Wiek możliwości

Ostatnią cechą charakterystyczną dla okresu *wylaniającej się dorosłości* w koncepcji J.J. Arnett’a są możliwości, jakie wylaniają się przed wieloma młodymi ludźmi między 18 a 25/29 rokiem życia. Tak jak pisałam osoby znajdujące się w tym okresie rozwojowym znajdują się na etapie poszukiwania własnej drogi życiowej, która polega w dużej mierze na eksperymentowaniu w różnych sferach życia. Doświadczenie zarówno sukcesów, jak i porażek sprawia, że młodzi ludzie powoli zaczynają kształtować kierunek poszczególnych poważnych osobistych

⁶ Wyniki badań przeprowadzone w ramach projektu badawczego: *Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych na lata 2008–2010* przez Radosława Kaczana i Konrada Piotrowskiego (kierownikiem naukowym Zespołu Badawczego była prof. dr hab. Anna I. Brzezińska) wskazują, że kontekst edukacyjno-zawodowy jest istotny w odczuwaniu przez jednostki poczucia dorosłości oraz wizji dotyczącej własnej drogi życiowej. Innymi słowy autorzy dowodzą, że osoby pracujące są bardziej dojrzałe psychicznie od swoich niepracujących (a kształcących się) rówieśników. Kontekst edukacyjno-zawodowy stanowi także zdaniem autorów o rozpoczęciu przez jednostki etapu wschodzącej lub wczesnej dorosłości (Brzezińska i in. 2011).

wyborów. Jeffrey J. Arnett potwierdza, że jest to czas wielkich nadziei i oczekiwań. *Wylaniający się dorośli* spoglądają w przyszłość z nadzieją, kreując wizję własnej, optymistycznej przyszłości, w której podjęte wkrótce przez nich dojrzałe już i przemyślane decyzje pozwolą im być szczęśliwymi zarówno w sferze pracy, jak i w życiu prywatnym. Pisząc o możliwościach, J.J. Arnett zauważa, że właśnie w tym okresie rozwojowym młodzi mają wyjątkową szansę na zmianę warunków swojego życia i odkrywanie siebie. Największe możliwości pojawiają się w momencie opuszczenia rodzinnego gniazda i podjęcia próby samodzielnego życia. Wiele osób w tym wieku nie jest jeszcze gotowych do trwałych zobowiązań, relacji partnerskich i obowiązków, jednakże podjęcie próby samodzielnego życia stawia przed nimi niespotykaną szansę na zmianę. Bez względu na to, czy wychowywali się oni w lepszych czy też gorszych warunkach, mieli mniej lub bardziej szczęśliwą rodzinę mogą podjąć próby zmiany siebie i własnego losu, ponieważ *wschodząca dorosłość* jest okazją do przekształcenia siebie i sposobu, w jaki osoby te chciałyby żyć. Brak zobowiązań przynależnych dorosłym stwarza możliwości podejmowania decyzji dotyczących miejsca zamieszkania (w jakim mieście w kraju? a może za granicą?), praktycznie nieograniczonej dyspozycyjności w pracy i możliwości kształcenia, a także poszukiwania partnera, z którym chcieliby założyć rodzinę. Czas *wylaniającej się dorosłości* jest potrzebny młodym do pełnego wykorzystania szans, a także unikania błędów w przyszłości. Wydaje się, że w dużej mierze odsuwanie decyzji pociągających za sobą zobowiązania dorosłości wynika właśnie z chęci świadomego planowania udanego życia, co mogą potwierdzać wyniki badań uzyskane przez J.J. Arnetta wśród 18–24-latków. W grupie respondentów 96% zgodnie stwierdziło, że pewnego dnia znajdzie się w życiu dokładnie tam, gdzie chce być (Arnett 2004). Wnioskować można zatem, wbrew panującym przekonaniom, że *wschodzący dorośli* to jednostki refleksyjne, które za wszelką cenę pragną uniknąć (poprzez rozważne decyzje) rozwodów oraz wybrać motywującą i satysfakcjonującą pracę. Spełnienie wszystkich nadziei ukierunkowanych na dobrą przyszłość wydaje się być możliwe, ponieważ dla większości ludzi w tym wieku zakres ich wyborów dotyczących tego, jak żyć jest szerszy niż kiedykolwiek wcześniej i niż będzie kiedykolwiek później.

***Emerging adulthood* w społeczeństwie polskim – próba analizy**

Przyglądając się polskim statystykom dotyczącym zawierania małżeństw, urodzenia pierwszego dziecka, samodzielnego zamieszkania i podjęcia stałej pracy zawodowej, można stwierdzić, że w porównaniu z okresem sprzed transformacji ustrojowej mamy obecnie do czynienia z coraz dłuższym okresem „dorastania do dorosłości”. Odraczenie w czasie ról i zadań społecznych typowych dla ludzi dorosłych stało się faktem i dotyczy coraz większej liczby młodych Polaków. Młodym ludziom przypisuje się brak dojrzałości, chęć pozostania dziećmi najdłużej jak tylko się da, uciekanie od odpowiedzialności i skrajny egoizm.

Przesunięcie granic wiekowych nie oznacza jednak porzucenia chęci stania się dorosłymi. Według danych GUS od 2008 roku liczba zawieranych małżeństw rośnie i jest wyższa od liczby małżeństw rozwiązywanych poprzez śmierć lub rozwód. Zmienia się natomiast średnia wieku zawieranych małżeństw, która wzrosła w Polsce, w porównaniu z rokiem 1990 z 25 lat do 28 lat dla mężczyzn i z 23 lat do 26 lat dla kobiet. W ostatnich latach wzrasta też mediana wieku kobiet rodzących dziecko. W 2011 roku wynosiła ona 28,8 lat, przy czym o ponad trzy lata w stosunku do 1990 roku wzrósł wiek kobiet rodzących pierwsze dziecko z 23 lat do blisko 27 lat (26,9 lat)⁷. Od 2004 roku obserwuje się powolny wzrost liczby urodzeń w Polsce (Dmochowska 2012, Stańczak 2012)⁸. Przedstawione dane stanowią wskaźnik obiektywny dorosłości, jakim jest moment rozpoczęcia konkretnej roli społecznej i ukazują wyraźne przesunięcie granic wiekowych w stosunku do wcześniejszych pokoleń. Młodzi Polacy swoje wczesne lata dwudzieste poświęcają głównie na zdobycie wykształcenia, a także poszukiwanie satysfakcjonującej i dobrze płatnej pracy. Decyzje dotyczące małżeństwa i rodzicielstwa odkładają na później, co ma swoje uzasadnienie m.in. w przedłużającym się systematycznie czasie trwania życia⁹. Szczególnie interesującym i pozytywnym zjawiskiem jest stały wzrost poziomu wykształcenia ludności Polski, zwłaszcza w odniesieniu do osób z wykształceniem wyższym, których odsetek zwiększył się w porównaniu z rokiem 2002 z niespełna 10% do 17,0% w 2011 r. (Stanczak 2012). Dłuższy czas kształcenia najprawdopodobniej także jest jedną z przyczyn prowadzących do opóźnienia momentu wkroczenia w dorosłość.

W świetle obecnych realiów gospodarczo-ekonomicznych trudno jest oceniać negatywnie przekładanie przez młodych ludzi realizacji ról społecznych. Rosnąca wartość wiedzy, coraz nowsze technologie wymagające stałego dokształcania się spowodowały, że coraz więcej zawodów wymaga uzyskania wykształcenia wyższego. Odkładanie decyzji dotyczących trwałych zobowiązań rodzinnych pozwala młodym na rozwój, na lepsze poznanie własnych potrzeb, oczekiwań i sprawia, że wschodząca dorosłość jest czasem poszukiwań i niestabilności, wiekiem koncentracji na sobie i wiekiem możliwości. Jest to także czas, który daje jednostkom dużą przestrzeń w wyborze kreowania własnej drogi życiowej i zwiększania stopnia własnej sprawczości. Nieograniczone wręcz możliwości kształcenia, szanse na zdobycie satysfakcjonującej pracy motywują młodych ludzi do ciągłego poszukiwania i podejmowania wyzwań, jakich

⁷ Nastąpiło przesunięcie najwyższej płodności kobiet z wieku 20–24 lata do 25–29 lat i odnotowano wzrost płodności kobiet w wieku 30–34 lata (Stanczak 2012).

⁸ Odnotowany wzrost urodzeń w Polsce nie oznacza wzrostu wskaźnika dzietności, czyli średniej liczby rodzonych przez kobietę dzieci. Obecnie w Polsce wynosi on niecałe 1,3. Stabilność populacji kraju, czyli prosta zastępowalność pokoleń ma miejsce przy wskaźniku 2,1. W Polsce od 1989 roku utrzymuje się okres depresji urodzeniowej (Dmochowska 2012, Stańczak 2012).

⁹ Wśród innych powodów dotyczących odkładania decyzji o rodzicielstwie można wymienić: wysokie koszty utrzymania dziecka, obawa kobiet przed utratą pracy, brak wsparcia ze strony państwa, m.in. w dziedzinie edukacji, wychowania, opieki medycznej, świadczeń rodzinnych (Mynarska 2011).

dostarcza otoczenie. Rozwój w tych obszarach wydaje się kluczowy dla możliwości optymalnego funkcjonowania, poczucia dobrostanu psychicznego i sprzyja wzrostowi integracji wewnętrznej. Współcześni młodzi ludzie rozpoczynający drogę ku dorosłości nie mogą już pozwolić sobie na zachowania eskapistyczne, akomodacyjne lub ukierunkowane na unikanie ryzyka. Uwikłani w walkę o zachowanie równowagi pomiędzy tym, co indywidualne, a tym, co społeczne w ich życiu, podejmują działania ukierunkowane na aktywne, refleksyjne kreowanie własnej biografii (Ledzińska 2012). Sprawia to, że wchodzenie w dorosłość jest wyjątkowym, ukierunkowanym czasem życia, w tym sensie, że jest to etap, w którym ludzie mają najwięcej możliwości skoncentrowania się na swoim własnym rozwoju, w tym zdobyciu wykształcenia i zawodu, a także przygotowania do dorosłego życia poprzez świadomy i przemyślany wybór partnera. Istotny jest również fakt, że normatywne wzory dotyczące realizacji siebie w roli dorosłych słabną, a pojawiające się możliwości wyboru dotyczące realizacji poszczególnych zadań, jak również czasu, który zostaje na nie poświęcony powodują, że okres *wschodzącej dorosłości* może się wkrótce stać (o ile już nie jest) normatywnym etapem życia młodych Polaków.

Podsumowanie

Koncepcja Jeffreya J. Arnetta rozpoczyna dyskusję o nową periodyzację cyklu życia ludzkiego, nie tylko w kontekście *wschodzącej dorosłości*, ale także w następujących po niej etapach życia. Nie wydaje się jednak możliwe ustalenie wyraźnych, trwałych granic wiekowych dla poszczególnych okresów rozwojowych dorosłości, podobnie jak samej *wschodzącej dorosłości* nie można uznać za uniwersalny okres w rozwoju człowieka. Można stwierdzić, że staje się ona etapem w życiu pewnych grup społecznych, które charakteryzują się m.in.: podejmowaniem edukacji na poziomie wyższym, wysokim średnim wiekiem zawierania małżeństw i rodzicielstwa – przypadającym na późne lata dwudzieste, a nawet wczesne lata trzydzieste. Jak pisze J.J. Arnett *emerging adulthood* występuje tam, gdzie mamy do czynienia z rozwojem gospodarczym (w zasadzie jest jego odzwierciedleniem), dzięki któremu społeczeństwa są bardziej skłonne do udzielania młodym ludziom moratorium psychospołecznego. *Wylaniająca się dorosłość* dotyczy jednak bardziej kultur, mniejszości etnicznych niż państwa w ogóle, grup społecznych uprzywilejowanych pod względem statusu społeczno-ekonomicznego i występuje częściej w obszarach miejskich niż wiejskich, co wydaje się być zrozumiałe. Wszędzie tam, gdzie jednostki nie mają większych szans na zdobywanie wykształcenia, gdzie istnieje niewielki wybór związany z wykonywaniem konkretnych zawodów – decyzje dotyczące zakładania rodziny podejmowane są wcześniej. Z kolei lepsza sytuacja gospodarcza stwarza jednostkom szanse na udane życie. Koncepcja J.J. Arnetta otwiera szerokie możliwości w zakresie poszukiwań badawczych zarówno w ujęciu obiektywnym dorosłości,

jak i subiektywnego postrzegania siebie jako osoby dorosłej. Szczególnie uważnie należałoby przeanalizować kontekst edukacyjno-zawodowy, który wydaje się być decydujący podczas dokonywania oceny siebie w roli dorosłego.

Bibliografia

1. Arnett J.J. (2000a), *High hopes in a grim world. Emerging Adults' Views of Their Futures and „Generation X”*, YOUTH & SOCIETY, No. 3.
2. Arnett J.J. (2000b), *Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties*, „American Psychologist”, 55.
3. Arnett J.J. (2004), *The Winding Road from Late Teens through the Twenties*, rozdział I, *A Longer Road to Adulthood*, Oxford University Press, Oxford.
4. Arnett, J.J. (2006). *The psychology of emerging adulthood: What is new, and what remains to be known?* [w:] Arnett J.J., Tanner J.L. (red.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century*, DC: APA Books, Washington.
5. Arnett J.J. (2011), *Emerging Adulthood(s). The Cultural Psychology of a New Life Stage* [in:] L.A. Jensen (ed.), *Bridging Cultural and Developmental Approaches to Psychology. New Syntheses in Theory, Research and Policy*, Oxford University Press, Oxford.
6. Arnett J.J., Booth A. i in. (red.), (2012) *Early Adulthood in a Family Context (National Symposium on Family Issues)*, Springer, New York.
7. Beck U. (2004), *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
8. Czerka E. (2005), *Niedorosłość czy dorosłość alternatywna? Rozważania w kontekście odraczania dorosłości*, [w:] „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 1.
9. Dmochowska H. (red.), *Rocznik Demograficzny 2012 (2012)* dostępny na: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2012.pdf, (otwarty 29.09.2012 r.)
10. Giddens A. (2006), *Ramy późnej nowoczesności*, [w:] Jasińska-Kania A. i in. (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
11. Giddens A. (2009), *Europa w epoce globalnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
12. Brzezińska A. i in. (2011), *Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt?* [w:] „Nauka” nr 4.
13. Kiley D. (2007), *Syndrom Piotrusia Pana. O mężczyznach, którzy nigdy nie dorastają*, Jacek Santorski & Co – Agencja Wydawnicza, Warszawa.
14. Ledzińska M. (2012), *Młodzi dorośli w dobie globalizacji. Szkice psychologiczne*, Difin, Warszawa.
15. Marcia J.E. (1980), *Identity in adolescence*, [w:] Adelson J.J. (red.), *Handbook of Adolescent Psychology*, John Wiley & Sons, New York.
16. Marciniak M. (2011), *Orientacje konsumpcyjne młodzieży akademickiej. Perspektywa Baumanowska*, tom 5, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
17. Melosik Z. (2005), *Młodzież a przemiany kultury współczesnej*, [w:] Leppert R. i in., *Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
18. Myers D. (2003), *Psychologia*, tłumaczenie i Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.

19. Mynarska M. (2011), *Kiedy mieć dziecko? Jakościowe badanie procesu odraczenia decyzji o rodzicielstwie*, „Psychologia Społeczna”, tom 6 3 (18), dostępny na: http://www.spoleczna.psychologia.pl/pliki/2011_3/Mynarska_PS_3_2011.pdf, otwarty (27.08.2013)
20. Sińczuch M. (2002), *Wchodzenie w dorosłość w warunkach zmiany społecznej*, Uniwersytet Warszawski. Wydział Socjologii, Warszawa.
21. Stańczak J. (oprac.) (2012), *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2012 roku* dostępny na: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2012.pdf (otwarty 29.08.2012 r.)
22. Strauss W. i in. (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*, New York, NY: Vintage Original.
23. Szafranec K. (2011), *Orientacje życiowe uczącej się młodzieży*, [w:] Szafranec K. (red.), *Młodzież jako problem i jako wyzwania ponowoczesności*. Z prac Sekcji Socjologii Edukacji i Młodzieży PTS 2011 – tom II, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
24. Trzeźniewski K.H., Donnellan M.B. (2010), *Rethinking ‘„Generation Me”’: A study of cohort effects from 1976–2006*. Perspectives on Psychological Science, vol. 5, no. 1.
25. Twenge J.M. (2006), *Generation me: why today’s young Americans are more confident, assertive, entitled – and more miserable than ever before*, New York, Free Press.
26. Urbański R. (1986), *Problem dorosłości i podmiotowości w andragogice*, „Oświata Dorosłych” nr 7 (275), Warszawa.

Between adolescence and adulthood – the concept of *emerging adulthood*

by Jeffrey J. Arnett

Key words: emerging adulthood, developmental period, periodisation of the human life cycle, young adults, early adulthood, developmental tasks, deferred adulthood.

Summary: The article discusses how roles and tasks undertaken by young people shift in time in the context of civilisational and cultural changes. The new stage of human development, arising as a result of the mentioned changes, described by the author of the concept Jeffrey J. Arnett as emerging adulthood, is presented. The text analyses the most important elements of emerging adulthood in relation to both American society and the Polish young people society.

Dane do korespondencji:

Dr Anna Marianowska

Uniwersytet Warszawski

Wydział Pedagogiki

Katedra Edukacji Ustawicznej i Andragogiki

ul. Mokotowaka 16/20

00-561 Warszawa

e-mail: a.marianowska@uw.edu.pl